

Hitta språket

Nationellt kartläggningsmaterial i
språklig medvetenhet i förskoleklass

UTGIVET 2022

Förord

Nationella kartläggningmaterial i förskoleklass består av två olika material: *Hitta språket* och *Hitta matematiken*.

Nationella kartläggningmaterial har tagits fram på uppdrag av regeringen för att ge ett tydligt och konkret stöd för kartläggning av språklig medvetenhet och matematiskt tänkande. *Hitta språket* och *Hitta matematiken* är obligatoriska att använda på höstterminen i förskoleklass. Materialen ska stödja läraren i att tidigt identifiera elever som är i behov av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen eller särskilt stöd eller som behöver extra utmaningar för att nå så långt som möjligt. För eleverna i förskoleklass ska läraren använda nationella kartläggningmaterial vid avstämningstillfällen under höstterminen.

Nationella kartläggningmaterial ska enligt skolförordningen (2011:185) användas i språklig medvetenhet och matematiskt tänkande i förskoleklass. Enligt skollagen (2010:800) ansvarar huvudmannen för att utbildningen genomförs i enlighet med bestämmelserna i skollagen och andra författningar som reglerar skolan, vilket betyder att huvudmannen även ansvarar för att garantin för tidiga stödinsatser enligt skollagen (2010:800) genomförs i enlighet med reglerna. Huvudmannen ska även på huvudmannanivå systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen. De nationella kartläggningmaterialen kan vara en del av det systematiska kvalitetsarbetet. *Hitta språket* och *Hitta matematiken* kan bidra till att ge huvudman och rektor ökade möjligheter att planera och följa upp resursfördelningen mellan skolenheter i syfte att alla elever ska få en likvärdig utbildning av hög kvalitet. Materialet kan vara underlag för åtgärder för att stärka elevernas kunskapsutveckling och att adekvat stöd sätts in vid behov. Mer att läsa om det systematiska kvalitetsarbetet finns i Skolverkets allmänna råd *Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet*.

Hitta språket, nationellt kartläggningmaterial i språklig medvetenhet i förskoleklass, utgår från del tre i läroplanen och tar även sikte på kursplanen i svenska och svenska som andraspråk med kriterier för bedömning i lågstadiet. Kartläggningmaterialet relaterar till *Nationellt bedömningsstöd i läs- och skrivutveckling i årskurs 1–3* samt till Skolverkets *Nya Språket lyfter!* i årskurs 1–6. Materialet har utvecklats på uppdrag av Skolverket av Akademin utbildning, hälsa och samhälle vid Högskolan Dalarna.

Hitta matematiken, nationellt kartläggningmaterial i matematiskt tänkande i förskoleklass, utgår från del tre i läroplanen och tar även sikte på kursplanen i matematik med kriterier för bedömning i lågstadiet. Kartläggningmaterialet relaterar till *Nationellt bedömningsstöd i taluppfattning i årskurs 1–3*. Materialet har utvecklats på uppdrag av Skolverket av PRIM-gruppen vid Stockholms universitet.

I materialen hänvisas till skollagen (2010:800), främst 3 kap. Hänvisning ges också till Skolverkets webbplats www.skolverket.se/stod-extra-anpassningar

Hitta språket och *Hitta matematiken* ger lärare stöd för kartläggning av elevens kunskaper under höstterminen i förskoleklass.

Stockholm i juli 2019

Anders Boman
Enhetschef

Jenny Lindblom
Undervisningsråd

Innehåll

Inledning	3
Materialets koppling till läroplanen	3
Syfte	4
Progression mot bedömningsstöd i årskurs 1–3	4
Materialets teoretiska grund	4
Om materialet	4
Aktuella begrepp	5
Aktiviteter som underlag för kartläggningen	5
Aktivitet 1. Vi berättar och beskriver	7
Aktivitet 2. Vi lyssnar och samtalar	7
Aktivitet 3. Vi kommunicerar med symboler och bokstäver	7
Aktivitet 4. Vi urskiljer ord och språkljud	8
Kartlägningsunderlag	8
Elevexempel	8
Anpassningar	9
Visa indikation, särskild bedömning och befara	9
Uppföljning inom garantin för tidiga stödinsatser i förskoleklassen och lågstadiet	9
Efter kartläggningen	10
Frågor inför den fortsatta undervisningen	10
Exempel på extra Anpassningar inom ramen för ordinarie undervisning	10
Referenser	11

Lärarinformation

Hitta språket

Inledning

Hitta språket genomförs under höstterminen i förskoleklass för att läraren tidigt ska kunna identifiera elever som visar en indikation på att inte uppfylla de kriterier för bedömning som senare ska uppfyllas i årskurs 1 och 3. Läraren kan också med stöd av materialet upptäcka områden som den fortsatta undervisningen behöver fokusera på. Därtill ger materialet stöd i att identifiera de elever som är i behov av extra anpassningar, särskilt stöd eller extra utmaningar. Meningen är att en tidig kartläggning ska möjliggöra för läraren att därefter planera och genomföra undervisning som stödjer elevernas språk-, läs- och skrivutveckling.

I denna *Lärarinformation* presenteras syftet med *Hitta språket*. Materialet tar sin utgångspunkt i läroplanens syfte, förmågor och centrala innehåll för förskoleklassen, som finns uttryckta i läroplanens tredje del. Det tar även stöd i läroplanens första och andra del, som bland annat tar upp skolans värdegrund och uppdrag samt övergripande mål och riktlinjer. Materialet tar även sikte på kriterier för bedömning i svenska och svenska som andraspråk i årskurs 1 och 3. Utöver hänvisningar till läroplanen görs kopplingar till *Nationellt bedömningsstöd i läs- och skrivutveckling i årskurs 1–3* men också till Skolverkets *Nya språket lyfter!*, utgivet 2017. Vidare finns en redogörelse för de teorier och den forskning som materialet vilar på. Därefter motiveras och förklaras aktiviteterna i kartläggningen. Slutligen ges förslag till analys av resultatet av kartläggningen och frågor som läraren kan ställa till sin undervisning.

Läraren rekommenderas att läsa denna *Lärarinformation* liksom *Läroplanen* till respektive aktivitet noggrant för att inför kartläggningen vara väl insatt i materialet. I *Läroplanen* till respektive aktivitet finns utförliga anvisningar om hur aktiviteterna förbereds och genomförs. Aktiviteterna är numrerade 1–4 men behöver inte genomföras i den ordningen.

Materialets koppling till läroplanen

I *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet* anges syftet för undervisningen i förskoleklassen samt vilka förmågor som undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att utveckla. Dessutom finns ett centralt innehåll som undervisningen i förskoleklassen ska behandla.

I läroplanens syfte betonas undervisning utifrån elevernas intresse och förmåga att kommunicera med tal- och skriftspråk på både svenska och det egna modersmålet. Vidare framhålls elevernas möjligheter att läsa, lyssna på samt skriva och samtala om såväl skönlitteratur som andra typer av texter och handlingar. *Hitta språket* fokuserar särskilt på syftet att skapa förutsättningar för eleverna att ”kommunicera i tal och skrift i olika sammanhang och för skilda syften”. Materialet relaterar också till läroplanens centrala innehåll för undervisningen i förskoleklass.

Hitta språket tar vidare sikte mot kriteriet för bedömning av kunskaper i i läsförståelse i årskurs 1 och kriterier för bedömning av kunskaper i svenska och svenska som andraspråk i årskurs 3. I kriteriet för bedömning av kunskaper i läsförståelse i årskurs 1 fokuseras på läsning av enkla, bekanta och elevnära texter med hjälp av ljudningsstrategi och helordsläsning på ett delvis fungerande sätt, samt begynnande läsförståelse vilket eleven visar genom att återge någon för eleven viktig del av innehållet på ett enkelt sätt. I samtal om texter som eleven lyssnat till kan eleven också föra enkla resonemang om texters tydligt framträdande innehåll. Kriterier för bedömning av kunskaper i svenska och svenska som andraspråk i årskurs 3 fokuserar på läsning av bekanta och elevnära texter med flyt genom att använda lässtrategier på ett i huvudsak fungerande sätt. Dessutom beskriver kriterierna för bedömning grundläggande läsförståelse och förmåga att föra enkla resonemang om texters huvudbudskap relaterat till elevens egna erfarenheter. I kriterierna för bedömning ingår också att eleven kan samtala om elevnära frågor och ämnen genom att ställa frågor, ge kommentarer och framföra egna åsikter. Slutligen anges att när eleven berättar om vardagliga händelser beskriver eleven dem så att innehållet tydligt framgår och att eleven kan ge och ta enkla muntliga instruktioner. I *Hitta språket* undersöks elevs kunskapsutveckling i riktning mot ovanstående.

Lärarinformation

Hitta språket

Syfte

Materialet är ett stöd för lärarens undervisning. Syftet är att stödja läraren i att identifiera de elever som

- riskerar att inte uppfylla de kriterier för bedömning som minst ska uppfyllas i årskurs 1 och 3 i grundskolan och sameskolan
- är i behov av extra anpassningar, eller
- är i behov av extra utmaningar.

Det är en fördel om den undervisande läraren genomför kartläggningen eftersom läraren då, med stöd av materialet, kan upptäcka områden som hela eller delar av klassen visar svårigheter med och som den fortsatta undervisningen behöver fokusera på.

Materialet kan hjälpa läraren att få syn på elevernas språkliga medvetenhet och språkliga utveckling i riktning mot förmågan att ”kommunicera i tal och skrift i olika sammanhang och för skilda syften”. Denna förmåga kartläggs genom fyra aktiviteter som relaterar till förskoleklassens centrala innehåll:

- att berätta och beskriva
- att lyssna och samtala
- att kommunicera med symboler och bokstäver
- att urskilja ord och språkljud.

Progression mot bedömningsstöd i årskurs 1–3

Hitta språket lägger grunden för fortsatt kartläggning och bedömning i grundskolans tidiga årskurser. Aktiviteter och observationspunkter i materialet har en tydlig progression mot det nationella bedömningsstödet i läs- och skrivutveckling i årskurs 1. Som exempel noteras i förskoleklassen om eleven kan namnge minst fem bokstäver, ange vad det står i tre ordbilder och första språkljudet i minst tre olika ord. Detta följs upp med Nationellt bedömningsstöd i läs- och skrivutveckling i årskurs 1 på både höst- och vårterminen. Då noteras exempelvis om eleven kan namnge i stort sett alla bokstäver och vet hur de låter.

Materialets teoretiska grund

Hitta språket vilar på den teoretiska grund som beskrivs i Skolverkets *Nya Språket lyfter!*, om inte annat anges. De fyra aktiviteterna i kartläggningsmaterialet motiveras var för sig utifrån teorier om språk-, läs- och skrivutveckling.

Om materialet

Hitta språket består, utöver denna lärarinformation, av följande delar:

- *Lärarhandledning* till respektive aktivitet, i vilka aktiviteternas genomförande beskrivs. Inledningsvis anges vilka observationspunkter läraren kan uppmärksamma. Därefter presenteras vilket material som behövs till de olika aktiviteterna samt hur aktiviteten är tänkt att genomföras. Efter beskrivning av aktiviteternas genomförande ges några exempel på hur elevernas kunskaper kan komma till uttryck. Avslutningsvis presenteras avsnittet analys och uppföljning. Där ges exempel på indikationer att uppfylla kriterier för bedömning av kunskaper i svenska och svenska som andraspråk i årskurs 1 och 3 men också på kunskaper hos elever som behöver extra utmaningar.
- Blankett *Kartläggningsunderlag*. Här markeras kartläggningen i de olika observationspunkterna samt hur undervisningen kan stödja eleven att utvecklas utifrån sina förutsättningar.
- Blankett *Sammanställning av kartläggning*. Här kan resultatet av kartläggningen för samtliga elever antecknas. Blanketten fylls i efter varje kartläggningsaktivitet och ger på så vis en tydlig översikt över kartläggningen.

Kopieringsunderlag:

- Bildkort med ljus ram (Bildunderlag 1)
- Bildkort med mörk ram (Bildunderlag 2)
- Bildkort med mönstrad ram (Bildunderlag 3)
- Bokstäver versaler – för eleven
- Bokstäver gemener – för eleven
- Bokstäver – för läraren

Lärarinformation

Hitta språket

Aktuella begrepp

- **Fonem:** De minsta betydelseskiljande byggstenarna i språket. Fonemen benämns ofta som språkljud och ibland säger man också ”hur bokstäverna låter”.
- **Grafem:** Bokstavstecken
- **Versal:** ”Stor” bokstav i alfabetet
- **Gemen:** ”Liten” bokstav i alfabetet
- **Hålljud:** Ljud som man kan hålla ut på, t.ex. /s/, /o/, /l/. Hålljuden underlättar sammanljudningen av fonem till ord.

I kartläggningen refereras till fyra olika faser i läsutvecklingen:

Logografisk läsning: Eleven känner igen hela ord, till exempel sitt namn, logotyper som varumärken och skyltar eller några vanliga ordbilder som och, hej, jag, men har inte ”knäckt läskoden”.

Enkel ljudning: Eleven har ”knäckt läskoden” och ljudar ihop enskilda ljud till en helhet.

Avancerad ljudning: Eleven ljudar ihop orddelar till en helhet.

Ortografisk helordsläsning: Eleven har utvecklat en avancerad avkodningsstrategi som bygger på att läsningen sker genom att man känner igen mönster i språket och då avkodar orden i större delar som exempelvis ordstammar, vanliga bokstavkombinationer samt vanliga prefix och suffix. Avkodningen är automatiserad och eleven läser flytande.

Aktiviteter som underlag för kartläggningen

Hitta språket består av fyra aktiviteter som utgår från centralt innehåll som undervisningen ska behandla. Forskningen visar att vissa kunskaper och färdigheter är kännetecknande för elever som framgångsrikt knäcker den alfabetiska koden. Dessa är en god generell språklig förmåga, fonologisk medvetenhet och goda kunskaper om bokstäver och språkljud. Aktiviteterna i kartläggningsmaterialet syftar därför i stor utsträckning till att kartlägga sådana kunskaper och färdigheter.

I möten med skriftspråket, i gemensam läsning men också genom enskilt läsande och skrivande, ges eleverna förutsättningar för att utveckla förståelse för varför man läser och skriver. Eleverna ges också möjlighet att se glädjen och lusten i att läsa och skriva. För att utveckla kunskaper som relaterar till kriterierna för bedömning i årskurs 1 och 3 behöver eleverna dessutom utveckla ett rikt ordförråd och lära sig strategier för att förstå innehållet i elevnära text. I den schematiska bilden nedan framgår hur samtala, läsa och skriva är uppdelat i fyra aktiviteter. Aktiviteterna är i sin tur uppdelade i ett antal observationspunkter som kartläggs i den ordinarie undervisningen för att ge en bild av elevernas

språkliga utveckling och språkliga medvetenhet.

Kartläggningen sker i grupp under höstterminen och gruppstorleken är inte på förhand given. Läraren avgör hur många elever som ska delta i kartläggningen vid samma tillfälle. Utprövningar har visat att *Aktivitet 1. Vi berättar och beskriver* och *Aktivitet 4. Vi urskiljer ord och språkljud* passar bra att genomföra i mindre grupper. De andra aktiviteterna har i utprövningar fungerat bra att genomföra i större grupper.

Om det visar sig att någon eller några elever inte visar eller säger något när aktiviteter pågår kan det ha olika orsaker. Läraren kan då gå tillbaka till observationspunkterna för att se vilka delar som undervisningen behöver hjälpa eleven att utveckla. Läraren behöver analysera resultatet för varje enskild elev i syfte att stödja elevens kunskapsutveckling i riktning mot kriterier för bedömning som senare ska uppfyllas i ämnena svenska och svenska som andraspråk. För exempelvis elever som har ett annat modersmål eller som inte har haft en tillräcklig exponering av det svenska språket rekommenderas ett fortsatt språkutvecklande arbetssätt där läraren i den fortsatta undervisningen uppmärksammar ord och begrepp på såväl svenska som elevernas modersmål. Därigenom blir det möjligt att använda och utveckla både svenskan och även modersmålet i samband med många olika efterföljande aktiviteter i förskoleklassen.

Lärarinformation

Hitta språket

Schematisk bild av aktiviteter och innehåll

Aktivitet 1. Vi berättar och beskriver	Aktivitet 2. Vi lyssnar och samtalar	Aktivitet 3. Vi kommunicerar med symboler och bokstäver	Aktivitet 4. Vi urskiljer ord och språkljud
SAMTALA		LÄSA OCH SKRIVA	
kan berätta sammanhängande om något hon eller han varit med om	visar intresse för högläsning	kan kommunicera genom att rita bilder/ skriva bokstäver och symboler	kan dela upp korta meningar i ord
kan beskriva en sak eller en företeelse så att andra förstår	kan delta i samtal om text och bild	visar intresse för bokstäver	kan urskilja första språkljudet i ord
visar intresse för vad andra säger	kan återge ett händelseförlopp	kan skriva sitt eget namn	kan dela upp enkla ord i språkljud
kan förstå en enkel instruktion		kan ange vad det står i vanliga ordbilder	kan koppla samman bokstäver med deras namn och språkljud

Lärarinformation

Hitta språket

Aktivitet 1 Vi berättar och beskriver

Elever är olika och undervisningen ska ta sin utgångspunkt i elevernas behov och intressen samt i det kunskaps- och de olika erfarenheter som eleverna tidigare har gjort. En elev med en utvecklad generell språklig förmåga har förutsättningar att på ett begripligt sätt berätta om händelser och annat som hon eller han varit med om. Vidare har eleven då förutsättningar att delta aktivt i samtal. För att klara detta krävs ett tillräckligt stort ordförråd och kunskap om hur orden ska användas. Ju mer utvecklat språk en elev har, desto lättare har hon eller han att uttrycka sig nyanserat och tydligt.

Sammantaget ger aktiviteten läraren underlag för att få syn på om eleven visar språklig förmåga att berätta och beskriva med ett anpassat ordförråd och med kunskap om hur orden ska användas. För att ytterligare kartlägga elevens generella språkliga förmåga observeras här huruvida eleven deltar i samtal och kommunicerar med sina kamrater genom att visa intresse för vad andra säger. Utöver deltagande i samtal och berättande är det av intresse för kartläggningen av den generella språkliga förmågan om eleven kan förstå en enkel instruktion.

Aktivitet 2 Vi lyssnar och samtalar

Högläsning ger elever möjlighet att upptäcka böckernas värld med äventyr, spänning, kunskap och glädje – en upptäckt som på ett positivt sätt kan bidra till elevens eget intresse för läsning och litteratur. Ett av de tidigaste tecknen på ett begynnande läsintresse är när elever vill lyssna på sagor och berättelser som en vuxen läser högt. Motivation är en viktig del i läsinläringen. När eleven får en positiv erfarenhet av en läsoplevelse, tar hon eller han med sig det till nästa lästillfälle.

I samband med högläsning och samtal om textinnehåll kan läraren visa enkla strategier för att förstå en text. Genom att t.ex. diskutera med eleverna om huvudkaraktär, innehåll och händelse i texten kan grunden för läsförståelse läggas redan innan eleverna klarar av att läsa på egen hand. Eleven kan också i samband med högläsning få syn på skriftspråkets konventioner, exempelvis att man läser från vänster till höger, uppifrån och ned osv. Under högläsningen kan

eleverna delta i samtal om text, ord, innehåll och bild. Att kunna samtala och vara en aktiv samtalsdeltagare är av betydelse för den fortsatta utvecklingen av läs- och skrivförmågan.

Sammantaget ger den här aktiviteten läraren underlag för att få syn på om eleven visar intresse för högläsning och om hon eller han deltar i samtal om texter, ord, innehåll och bild. Här observeras om eleven aktivt lyssnar vid högläsning och deltar i samtal om text och bild samt om eleven kan återberätta det som lästes med ett för sammanhanget anpassat ordförråd och med kunskap om hur orden ska användas. Här kartläggs således också förmågan att lyssna uppmärksamt och koncentrerat under högläsning.

Aktivitet 3 Vi kommunicerar med symboler och bokstäver

Barn lär sig tidigt att kommunicera med hjälp av språket. Drivkraften bakom att erövra det talade men också skrivna språket ligger i viljan att kommunicera. Aktiviteten är utformad utifrån att barn i mycket tidig ålder kan utveckla ett intresse och engagemang för kommunikation i form av läsande och skrivande (Lundberg, 2010). I möten med skriftspråket kan förståelse skapas för varför man läser och skriver.

Många elever har redan långt före skolstart tagit sina första steg på väg mot att kunna skriva i enlighet med skriftspråkliga konventioner. En del elever visar tidigt intresse för bokstäver genom att avbilda dem i långa rader som ett sätt att experimentera och leka. Det kan också handla om att eleven förstår att bokstäverna har en innebörd och att eleven därmed har ett budskap med sin text. Att känna igen ett antal bokstäver och ord och att känna till namnen på dem utgör en god grund för att eleverna ska kunna knäcka den alfabetiska koden. Barn som är språkligt nyfikna frågar gärna om bokstäver, de visar nyfikenhet vid läsning (t.ex. rubriker) och gör egna upptäckter i skrivna ord.

En förutsättning för att kunna läsa en text är att man kan identifiera de skrivna orden. Redan tidigt kan barn känna igen en del ordbilder innan de i egentlig mening läser. De uppmärksammar vissa särdrag i orden, vilket gör att de kommer ihåg dem och kan skilja dem från andra ord. I förskoleklass har eleven rika tillfällen att se sitt namn i skrift. Många elever i förskoleklass

Lärarinformation

Hitta språket

känner igen det egna namnet som en ordbild och kan skriva det. Ofta är det egna namnet det första ”riktiga” ord som barn skriver.

När eleven känner igen ordbilder på exempelvis skyltar och förpackningar befinner hon eller han sig på ett förstadium till alfabetisk läsning. Ännu har inte eleven knäckt den alfabetiska koden utan orden ”känns igen på utseendet”. Orden uppfattas då som bilder eller helheter, vilket benämns som logografisk läsning. Läraren kan också få syn på elever som knäckt den alfabetiska koden och börjat ljuda ihop enskilda ljud eller orddelar till helheter.

Sammantaget ger den här aktiviteten läraren underlag för att få syn på om eleven använder sig av symboler och skriftspråk, men även om eleven kommit längre i läsande och skrivande. Ett tecken på att eleven är på väg in i skriftspråket är exempelvis visat intresse för att skriva bokstäverna i det egna namnet. Även elevens förmåga att känna igen vanligt förekommande ordbilder i verksamheten och omgivningen är av intresse för kartläggningen.

Aktivitet 4 Vi urskiljer ord och språkljud

För att utveckla en god läs- och skrivförmåga behöver eleven bli medveten om att språket kan delas upp i meningar och ord samt ha en säker uppfattning om vad ett ord är. De meningar som används för att kartlägga elevens förmåga att urskilja ord i meningar är korta och elevnära.

Elever som uppfattar rim och urskiljer första ljudet i ord visar att de närmast sig fonemens värld. Eleverna gör upptäckten att ord är uppbyggda av fonem, de känner igen fonem men kan också urskilja olika fonem. I kartläggningen fokuseras endast på det första fonemet i ord eftersom det anses vara lättare att urskilja och upptäcka än fonem inuti eller i slutet av ord (Lundberg, 2010). Att kunna urskilja första ljudet i ord är ett avgörande steg i utvecklingen av fonologisk medvetenhet på fonemnivå. När eleven klarar att dela upp ord i fonem har hon eller han tagit ett betydande steg in i läsningens värld.

I aktiviteten kartläggs vidare om eleven kan dela upp ord med tre eller fyra fonem. När eleven klarar detta med säkerhet är hon eller han på god väg att knäcka läskoden. Läraren kan också få syn på elever som redan har knäckt läskoden och ljudar ihop enskilda ljud

eller orddelar till en helhet, dvs. elever som använder enkel respektive avancerad ljudning. Med tanke på att kartläggningen genomförs under höstterminen, har endast ord med ”hålljud” tagits med i kartläggningen av fonologisk medvetenhet på fonemnivå. Vokalerna och exempelvis konsonanterna ”s”, ”m”, ”r” och ”l” har hålljud, vilket innebär att det går att hålla ut ljuden. Dessutom är det lång vokalklang i vokalerna i de ord som finns med i materialet, vilket också gör det enklare för eleverna att urskilja fonemen (Høien & Lundberg, 2011).

I förskoleklassens undervisning får eleverna möta bokstäver. Eleverna blir sålunda bekanta med bokstäverna och börjar fokusera på deras fonemiska funktion. Observationspunkten med bokstavens namn och grafem-fonem-koppling är utformad utifrån att det är en förmåga som är grundläggande för den fortsatta läsinlärningen.

Sammantaget ger den här aktiviteten läraren underlag för att få syn på om eleven börjat urskilja språkets mindre byggstenar, samt om eleven kommit vidare i den fonologiska medvetenheten. Här kartläggs elevens förmåga att urskilja ord i meningar. Vidare kartläggs elevens fonologiska medvetenhet på fonemnivå, vilket är av betydelse för läsutvecklingen. Ytterligare en förmåga som kartläggs är grafem-fonem-koppling, som är grundläggande för den alfabetiska läsningen.

Kartläggningsunderlag

För att underlätta kartläggningen finns ett kartläggningsunderlag till varje aktivitet. Underlagen är rubricerade utifrån vad aktiviteterna avser att kartlägga. I underlaget kan läraren anteckna det kunnande som eleven visar. Läraren avgör hur omfattande och detaljerat kartläggningsunderlaget ska fyllas i. I Lärarhandledningarna visas exempel på noteringar.

Eleve exempel

Eleve exemplet visar hur kunnande kan komma till uttryck i varje aktivitet. Exemplet kommer från utprövningar av materialet och visar hur några elever har tagit sig an observationspunkten. Eleve exemplet är tänkta att förklara och förtydliga användandet av kartläggningsunderlagen. De kan också användas som stöd när läraren ska sätta sig in i och förstå aktiviteten.

Lärarinformation

Hitta språket

Anpassningar

De aktiviteter som ingår i kartläggningen genomförs i grupp där varje elev får tillfälle att tänka efter, uttrycka sig och kommunicera med lärare och andra elever. Om eleven inte visar eller säger något när aktiviteten pågår kan det ha olika orsaker och behöver inte innebära att eleven ännu inte behärskar det som kartläggs. Läraren måste i sin kartläggning ta hänsyn till detta och uppmärksamma varje elev individuellt för att se vad de visar intresse för och hur de uttrycker sig, både med ord och kroppsspråk. Det kan ibland vara svårt för läraren att uppmärksamma en elevs kunskande och då kan vissa anpassningar behöva göras. Det kan till exempel vara att en elev får göra aktiviteten enskilt med läraren eller i par. Det kan också vara så att aktiviteten behöver genomföras i ett annat rum, eller med ett annat material som eleven visar nyfikenhet för. Anpassningar kan även behöva göras när det gäller hur lång tid aktiviteten tar och vid vilken tidpunkt på dagen som kartläggningen äger rum. Ibland kan även pauser och inslag av fri lek och rörelse behövas.

Visa indikation, särskild bedömning och befara

I materialet ingår begreppen *visa indikation* och *befara*. Till indikationen kopplas en *särskild bedömning*. Dessa begrepp ingår i garantin för tidiga stödinsatser i förskoleklassen och lågstadiet (se 3 kap. skollagen).

Om det utifrån användning av materialet visas *en indikation* på att en elev inte kommer att uppfylla de kriterier för bedömning som senare ska uppfyllas i årskurs 1 och 3 i grundskolan och sameskolan respektive årskurs 4 i specialskolan, görs en *särskild bedömning*. Exempel på indikationer anges i lärarhandledningarna. Syftet med en särskild bedömning är att avgöra om extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen behöver sättas in. Den särskilda bedömningen genomför läraren i samråd med personal med specialpedagogisk kompetens. I den särskilda bedömningen utgår läraren från den indikation som materialet visat, och får hjälp av personalen med specialpedagogisk kompetens för att avgöra om

extra anpassningar behövs och i så fall vilka. Tillsammans planeras hur den fortsatta undervisningen kan stödja elevens kunskapsutveckling. Hur omfattande den särskilda bedömningen är, och hur den ska gå till, kan variera från fall till fall. ”Personal med specialpedagogisk kompetens” avser främst personal som har en utbildning som speciallärare eller specialpedagog. Om den ansvarige förskolläraren eller läraren själv har en sådan specialpedagogisk kompetens behöver inget samråd genomföras.

Om det genom användning av materialet eller på annat sätt framkommer att det kan befaras att en elev inte kommer att uppfylla de kriterier för bedömning som senare ska uppfyllas i årskurs 1 och 3, ska eleven istället skyndsamt ges stöd i form av extra anpassningar eller särskilt stöd. Detta gäller då det finns uppenbara skäl att oro sig för elevens kunskapsutveckling. Exempel på skäl att befara att en elev inte kommer att uppfylla de kriterier för bedömning som senare ska uppfyllas anges i lärarhandledningarna.

Om en elev efter en tid med extra anpassningar fortfarande inte utvecklas i riktning mot att uppfylla de kriterier för bedömning som minst ska uppfyllas är det viktigt att de extra anpassningarna intensifieras och anpassas ytterligare utifrån elevens behov. Är stödinsatsen trots detta otillräcklig gör läraren en anmälan av elevens eventuella behov av särskilt stöd till rektorn. Läs vidare om extra anpassningar och särskilt stöd via www.skolverket.se/stod-extra-anpassningar

Uppföljning inom garantin för tidiga stödinsatser i förskoleklassen och lågstadiet

Enligt garantin för tidiga stödinsatser ska det i slutet av förskoleklassen och i slutet av lågstadiet i grundskolan, sameskolan och specialskolan, göras en uppföljning av det stöd som getts. Resultatet av denna uppföljning ska överföras till den lärare som ska ansvara för eleven i nästa årskurs. Skolverket erbjuder exempel på blanketter som kan användas för ändamålet. Mer information om övergång och samverkan finns på www.skolverket.se/overgang-och-samverkan

Lärarinformation

Hitta språket

Efter kartläggningen

När kartläggningen genomförts analyseras resultatet och planering sker för den fortsatta undervisningen. Som stöd för analys och uppföljning finns frågor att ställa till den fortsatta undervisningen.

Frågor inför den fortsatta undervisningen

- Hur vägleds eleven att ställa frågor till text och bild vid högläsning?
- Hur stimuleras eleven att utveckla sitt ordförråd?
- Hur planeras och genomförs undervisning för att stimulera elevens språkliga medvetenhet?
- Hur planeras och genomförs undervisningsaktiviteter där bokstav-ljudkoppling är i fokus?
- Hur görs den fysiska miljön stimulerande för lärande?
- Hur görs undervisningsmaterialet varierat, lockande och utmanande för att stimulera till fortsatt lärande?
- Hur anpassas arbetssätt, arbetsmetoder och organisation av undervisningen så att elevens olika sätt att lära ges utrymme?
- Hur vägleds eleven så att eleven vet var hon eller han är i sin språk-, läs- och skrivutveckling och vad som är nästa mål?

Exempel på extra anpassningar inom ramen för ordinarie undervisning

- Ett särskilt schema över skoldagen
- Ett undervisningsområde förklarar på ett annat sätt
- Extra tydliga instruktioner
- Stöd att sätta igång arbetet
- Hjälp att förstå texter
- Digital teknik med anpassade programvaror
- Anpassade läromedel
- Extra utrustning, t.ex. bildmaterial
- Extra färdighetsträning, t.ex. bokstav-ljudkopplingar
- Enstaka specialpedagogiska insatser, t.ex. träna fonemisk medvetenhet

För ytterligare information om extra anpassningar och stöd hänvisas till Skolverkets webbplats www.skolverket.se/stod-extra-anpassningar

Referenser

Teoretisk bakgrund

Den vetenskapliga teoretiska bakgrund som Skolverkets *Nya Språket lyfter!* utgår ifrån och som beskrivs där, är densamma för *Hitta språket*.

Referenslista

Høien, T. & Lundberg, I. (2011). *Dyslexi. Från teori till praktik*. Stockholm: Natur & Kultur.

Lundberg, I. (2010). *Läsningens psykologi och pedagogik*. Stockholm: Natur & Kultur.

Skolverket. (2018). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2017). *Nya Språket lyfter! Bedömningsstöd i svenska och svenska som andraspråk för grundskolans årskurs 1–6*. Stockholm: Skolverket. Materialet finns även på Skolverkets webbplats www.skolverket.se/nyaspraketlyfter

Skolverket. (2016). *Bedömningsstöd i läs- och skrivutveckling, årskurs 1–3*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2014a). *Allmänna råd om arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2014b). *Stödinsatser i utbildningen – om ledning och stimulans, extra anpassningar och särskilt stöd*. Stockholm: Skolverket.

Grafisk form och produktion: AB Typoform

Illustration omslag: Ann Sjögren/AB Typoform

Övriga illustrationer: Freja Istemo/AB Typoform